

Sz. Deme László

Szárnyaló monument

MESÉS FÉRFIAK SZÁRNYAKKAL

„A Föld az emberiség bölcsője, de nem maradhatunk örökké bölcsőben” – mondta Konsztantyin Eduardovics Ciolkovszkij. Nem egy Csehov-darabban, hanem amikor a kutatót rakétakísérleteiről és utópiájáról faggatták a múlt század elején a Szovjetunióban. Kirepülés a bölcsőből, irány a végtelen, sőt tovább – jelképe ez a fausti akaratnak és a lélek misztériumának. A lelki szárnyalás után a XX. században a test is meghódíthatta az étert, s bemezéskedett a világ-egyetem panoptikumába. Ami betlehemi csillag volt évezredek át, izzó gázgömbbé (is) vált egyszeriben. Jövőre lesz fél évszázada, hogy Gagarin átlépte a sztratoszférát, de a betlehemi csillag jelentősége a vallásos hitben azóta sem rendült meg: a misztikus hagyományok a technikai fejlődéstől áthatott világban is érvényesek. A repülés valósága éppenséggel demokratikus kiteljesedést hozott, hisz egyszerre elégíthette ki a ráció hűvös csodálatát és a romantikus vágyódásokat, s talán egyszerre dobogtatta meg a hatalommániás diktátorok,

Tóth László, Kristán Attila, Trill Zsolt, Ivaskovics Viktor, Bakota Árpád, Cserhalmi György és Mercs János

az alkotó mérnökök és a fejlődésben a Teremtő akaratát látók szívét. Ezt az összetett érzés- és élményhalmazt ragadja meg a debreceni Csokonai Színház nagyszabású látomása.

A *Mesés férfiak szárnyakkal* több szólammal dolgozó színpadi „szimfónia”. Az Oleg Zsukovszkij, Szénási Miklós író és Lénárd Ödön piarista szerzetes szövegeiből Kozma András által egybeszótt dramaturgia három fő- és temérdek kapcsolódó, felsejlő és eltávolodó, gyakran kanyargó asszociációkkal kiegészülő mellékszálból építkezik, Nem is egy (vagy több) történet bemutatása a cél, hanem a fel-felvillanó történetvázlatok mentén kibontható összefüggések színpadra állítása. Repüléshez köthető motívumok fonódnak egymásba sajátos ornitológiai játszadozások, egy Leonardo da Vincire emlékező

tező festő ábrándjai és a szovjethatalom rakétakísérleteinek emblematikus epizódjai kapcsán. Különböző korszakokat követünk végig az űr meghódításának orosz történetében Ciolkovszkij ballisztikus kísérleteitől és társadalomfelfogásától Koroljov és Glusko rakétaépítő mérnökök megfeszített munkáján át a három lehetséges űrutazó, Tyitov, Nyehljubov és Gagarin közti versengésig a világ első kozmonautájának címéért. Feltűnik Sztálin és Hruscsov, a második világháborús hangulatokat csillagháborús versenyfutás váltja fel, de mindkettőt jellemzi a Szovjetuniót idéző áporodott és nyomasztó, ám az új világ építésétől át is lelkesült miliő, miközben felbukkannak a repülés köré épülő mítoszok és legendák, Daidalosz és Prométheusz vagy Leonardo szárnyas szerkezete; máskor álmok és rémálomok incselkednek a szereplőkkel, egy ízben pedig maguk a színészek számolnak be szárnyaló emlékeikről és vágyaikról. S hogy a burjánzó rengeteget tetézzé, a bonyolult szövődéket átköti egy betlehemes keretébe ágyazott pravoszláv apokrif legenda. Az angyali torkú Pál Eszter által énekelt és Pál Lajos zenei kíséretével előadott történetfonál szerint a Messiás születésekor a három napkeleti bölcs mellett egy negyedik, egy orosz Cárevics is útnak indul, ám az ő vándorútját a fényes csillag hosszabbra szabja, így bár a Kisjézus jászolához indult, csak a már megfeszített Megváltóhoz érkezik meg, a Golgota hegyére.

A képlékeny történések megfestésére nagyszabású képek élednek meg, és fejlődnek víziókká. Vidnyánszky Attila könnyedén és nagyvonalúan mozgatja az orosz rendezői színház stilizált és dübörgő hatáselemeiből merítő színpadi apparátusát. Lobogó fantáziával dolgozza egységes látomássá a szálakat, s az olykor már orgiasztikus áradású látványvilág annyi effekttel zúdul a nézőkre, hogy szinte képtelenség menekülni a hatás elől. A teatrális elemek túlhabzó mozgósítása a hazai színház fősodrához szokott közönség számára némileg szertelennek tetszhet, de magával ragadó ereje letagadhatatlan, ráadásul a nagyszínpad forgójára épített nézőtér „ráfordul” a jelenetekre, vagy éppen pörög körbe-körbe, így a befogadói pozíció nem korlátozódik egyetlen nézőpontra, hanem sajátos „szubjektív kameraállásként” mozog együtt az eseményekkel.

Mintha egy filmgyár kulisszái közé cseppennénk, ahol Terry Gilliam sci-fi-atmoszférája ötvöződik Tarkovszkij varázslatos lepusztultságával. Olekszandr Belizub nagyszabású díszletében minden félkész, most épül: zajlik a felfokozott küzdelem az ég meghódítására. Lógó kábelrengeteg, pallók és állványok, különös tárgyak mindenfelé, de semmi sem csak az, aminek elsőre látszik. A nézők feje fölül integető, drótból eszkábált harangok egyszerre idéznek hatalmas madárkalickákat és pravoszláv hagymakupolákat vagy egy alulról szemlélte űrhajó hajtóműveit, illetve száz és száz apró égő kigyulladásával a Földet ölelő világegyetem csillagoktól hemzsegő boltozatát. Másik hangsúlyos díszletlem a gördeszkás ügyességi pályához hasonlatos dokkszerűség, az űrhajó építésének színtere, mely azonban látványos keretet szolgáltat a Cárevics gályarabnak való elszegődéséhez is. Az íves deszkafelület bárkabordázattá alakul, ahol a Kiskirályt játszó Zsukovszkij táncmozdulatszerű ihletettséggel hajtja görnyedten a hatalmas

lapátokat. Hasonló virtuozitással mosódnak össze a színpadképben a mindennapi élet reális helyszínei és a szakrális vagy fantasztikus látomások. Nők varrogatnak egy realista szobabelsőben, míg a másik oldalon Genagyij Gogoljuk ember nagyságú homokfestményei sorakoznak, hogy saras felületükre a Festő ikonosztázhöz

Cserhalmi György (Ciolkovszkij)

hasonló alakokat kenegessen. Ahogy a történetek imbolyognak egymásban, úgy alakul a környezetük is; a rendezői pálcá vezényletére minden mozzanatot egymásba oltva és egymás által meg is termékenyítve.

Ugyanakkor az álomszerű látvány és dramaturgia talán túlságosan elnyomja a színészi játékot, és kissé ránehezedik a struktúrára. Annyira sűrűn szálazódnak egymásba a jelentésrétegek, hogy a lendületes és ötlettel teli szerepformálások számára csupán szűkös mezsgye marad a költői világban. Nem a színészi hitelesség sérül, hanem az érzékeny és világos játék lehetősége. Vidnyánszky színészvezetésével a színpadi játék fizikai színházhoz hasonlatos koreografikus gesztusokkal és mozdulatokkal egészül ki, valamennyi színész több figura bőrébe is belebújik, ide-oda lépked a szimultán világokban, ettől a figurák olykor nehezen követhetők, és sokszor nem kerekedik ki az alakok története. Zsukovszkij Cárevicséből a laza szerkezet engedte fellíllanásokban is árad a belső szabadság. Rácz József Festője már kiismerhetetlenebb, de szimbolikus ténykedései talán nem is kívánnak túl sok részletezést. Cserhalmi György Ciolkovszkijának kevés szituáció adatik, de azokban is felmutatja a gondolataival vívódó karakter belső árnyalatait. Ráckevei Anna és Szűcs Nelli női figurái a fantazmagóriákkal teli férfiak mellett szilárd, hétköznapi világot képviselnének, de alig akad módjuk bensőséges hangulatok teremtésére. Bakota Árpád és Tóth László súlyos összepillantásokat váltó munkás-mérnökeinek története elhalványul; még elcsigázva is hajtja őket a gyöttrő belső láz, ami fáradtsággá

és lemondássá alakul, de keveset tudni meg arról, hogy miért. Mercs János Sztálinként és Hruscsovként is operettbe illő, ám annál lényegesen groteszkebb, abszurd-ba hajló elrajzoltsággal űz mindenkit az ég meghódítására. A három űrhajós története, dinamikus férfiküzdelme viszont töredékességében is teljes: Kristán Attila, Trill Zsolt és Ivaskovics Viktor elegendő epizódra alapozva formálja meg Gagarin, Tyitov és Nyehljudov hűsvér, esendő és becsvágyó, egymással versengő, de egymáshoz ragaszkodó alakját. Kristán zömök, értelmes és elszánt pillantású kozmonautája végül „felszárnyal” a magasba, minden korábinál hatásosabb, harsogó zenével és füstöt pásztázó fényekkel ékesített látvány, mámoros elragadtatottság kíséretében. Ugyanebben a pillanatban a Messiás elé térdeplő Cérevics lelke is felemelkedik: a két kegyelmi állapot egymásba fonja a fizikai és a szellemi-lelki repülés történetét.

MESÉS FÉRFIAK SZÁRNYAKKAI (Csokonai Színház, Debrecen)

Oleg Zsukovszkij, Szénási Miklós, Lénárd Ödön szövegei alapján.

Fordította: Szabó Borbála. **Dramaturg:** Kozma András. **Díszlet-jelmez:** Olekszandr Belizub. **Színpadfiestmények:** Gennagyij Gogoljuk. **Rendező:** Vidnyánszky Attila.

Szereplők: Cserhalmi György, Ráckevei Anna, Trill Zsolt, Szűcs Nelli, Oleg Zsukovszkij, Kristán Attila, Tóth László, Mercs János, Bakota Árpád, Ivaskovics Viktor, Pál Lajos, Pál Eszter.

Kovács Bálint

Koldusgúnyában, hontalan

MIHAIL BULGAKOV: A MESTER ÉS MARGARITA

Csizmadia Tibor, az egri Gárdonyi Géza Színház igazgatója évtizedes színházépítő munkájának – melyet az ország egyik legtöbb figyelmet érdemlő vidéki színházának és egyik legjobb társulatának megszületése bizonyít – logikusan következő darabja Bulgakov főműve, *A Mester és Margarita*. Egyrészt a sokak által ismert, könnyen befogadható, vitathatatlan értékeket hordozó regény bemutatója mind a színházi ínyencekhez, mind a csak szórakozni vágyókhöz szólhat. Másrészt rendezői kihívás is: mivel az alapmű rendkívül nagyszabású és sokrétű, mindenképpen ki kell választani egy motívumot, gondolatot, amelyre felfűzhető az előadás. És hogy ez a vezérlőelv végig konzekvens-e, s hogy a szövegekönyv, valamint az előadás meggyőző-e az érvényességéről – ezektől függ egy újabb színrevitel sikere.

Csizmadia rendezésének koncepciója már a szerepeltetésekből sejthető: Kaszás Gergő játssza a Mestert és Jesuát is, Hontalan Ivánt és Lévi Mátét pedig Ötvös András. Az előadás tulajdonképpen főszereplője Hontalan, a kétezere éve történtek az ő vallásos látomásából (megvilágosodásából) vagy teremtő, költői képzelete játékból, netán zavart elméje víziójából bomla-

nak ki, s így logikus, hogy Lévi Máté szerepét maga Hontalan Iván játssza, Jesuát pedig a Mester figurája töltsse be, hiszen az ő megjelenése, az ő – Hontalan dilettantizmusával szemben álló – sugárzó tehetsége indítja be az egész fantáziálást. A gondolat érvényessége igazolható: a Mester és Hontalan közti tanító–tanítvány viszony erősen emlékeztet a Jesua–Máté duóéra, párhuzam vonható a Mester önkéntes száműzetése és Jesua beletörődő, részéről szinte örömmel fogadott feláldozása közé, és hasonló (bár ellentétes irányú) íve van Hontalan megtérésének, mint Máté hitéből való kiábrándultságának.

Ezt az értelmezést erősíti a díszlet, a szövegekönyv és a színészi játékon át a rendezésig minden. Kaszás Gergő Mesterként a Hontalannal való első találkozásakor inkább viselkedik Jesuaként, mint Pilátus előtt; Ötvös pedig egyáltalán nem vált karaktert: mindkét idősíkból a lelkes rácsodálkozás, a kissé gyerekes elszántság és az állandó, kamaszos szélsőségesség jellemzi. Idővel már jelmezt sem cserél, s Máté kolduscsuhája azonos lesz Hontalan kórházi köpenyével, ráadásul a színek is összeolvadnak (a három kereszt Iván szobájában magasodik) – aztán amikor Pilátus visszaküldi oda,